

JARMILA NOVOTNÁ

STUDENTSKÁ VĚDECKÁ ČINNOST NA VYSOKÝCH ŠKOLÁCH V SOCIALISTICKÝCH ZEMÍCH

Kvalitativní i kvantitativní změny, probíhající v současnosti na vysokých školách všech typů a profilů jsou jak důsledkem, tak zdrojem sociálně ekonomických a kulturních proměn v socialistických zemích. K podstatným příčinám tohoto stavu patří velmi rychle se měnící požadavky na přípravu kvalifikovaných kádrů, ovlivněné prudkým rozvojem vědeckotechnické oblasti, v níž prioritní roli začíná sehrávat věda. Rozhodujícím momentem postupu a nejefektivnějším způsobem zvyšování produktivních sil společnosti se stává investování v tvůrčí schopnosti člověka, pro něhož éra všeobecné automatizace a elektronizace skýtá široké možnosti využití.

Uvedené tendence vyžadují od vysokých škol zvýšenou operativnost a těsnější spojení se všemi sférami společenského života. Nevyhoví požadavkům doby vysoká škola, která předá studentu pouze určitou sumu teoretických vědomostí a naučí ho používat pouze základní metody práce. Dnes hovoříme o absolvetu tzv. širokého profilu, odborníku s náležitým všeobecným a speciálním vzděláním, vysokými etickými kvalitami, vnitřním ideovým zaangažováním, který navíc samostatným a tvůrčím způsobem řeší teoretické i praktické problémy v různých životních situacích.

Úměrně těmto nárokům roste potřeba komplexní inovace vysokoškolského vzdělání. V jejím rámci se pak zvyšuje zájem o prohlubování přímé participace studentů na vědeckovýzkumné činnosti, která se jeví jako optimální forma integrace výuky s vědou a jež v podmínkách socialistických škol univerzitního i technického i jiného zaměření nabývá postupně podoby, studentské vědecké, odborné a umělecké činnosti. Zkušenosti ukazují, že při plném využití jejích specifických možností se více než jiné formy vysokoškolské výuky podílí na rozvoji těch kvalit studentů, které byly dosud na vysoké škole často opomíjeny — samostatnosti, iniciativy a tvořivosti.

V následujícím výkladu zaměříme pozornost především na charakteristiku struktury a organizace studentské vědecké činnosti v jednotlivých socialistických zemích a na postižení základních tendencí jejího dalšího rozvoje.

V *Sovětském svazu* je zapojování studentů do vědecké práce spojeno s formováním nové inteligence. První léta sovětského státu přinesla mimo jiné nutnost kádrově zabezpečit výuku na vysokých školách a k tomuto úsilí přispěli také členové vznikajících organizací studentů a asistentů, kteří pomáhali pod vedením zkušených učitelů ve výuce, ale současně pracovali — často jako vedoucí — ve studentských vědeckých kroužcích, nejrozšířenější formě studentské vědecké činnosti sovětských posluchačů (NIRS) v předválečném období.

V celém dalším období rozvoje je pro vedení vysokých škol nepostradatelným partnerem mládežnická organizace. Prakticky každé sjezdové zasedání Komsomolu podrobně hodnotí úroveň řešených témat z hlediska společenského významu, vyslovuje se k otázkám organizačním i metodickým, motivuje členskou základnu k širší a uvědomělé účasti ve vědecko-experimentální činnosti. Příkladem v tomto směru mohou být výsledky jednání 17. sjezdu Komsomolu, koncentrované v dokumentu „Komsomol a příprava mladých sovětských odborníků“, ale i další směrnice jako je instrukční dopis ÚV Komsomolu „O opatřeních ke zdokonalování vědecko-výzkumné práce studentů na vysokých školách“ z. 1981 (stále v platnosti).

Sovětská společnost si v posledních měsících vytýčila zvláště náročné perspektivy. Květnové zasedání ÚV KSSS v r. 1985 s celou rozhodností podkreslilo, že hlavní strategickou linií intenzifikace národního hospodářství je urychlení vědeckotechnického postupu a dvanáctá pětiletka (1986 až 1990) se v tomto smyslu stane přelomovým obdobím. Heslo — kvalita a ještě jednou kvalita — neleží v centru pouze hospodářské politiky, týká se neméně živě i oblasti školství. Důkazem toho je započatá přestavba sovětského všeobecně vzdělávacího a odborného školství se zaměřením na další kvalitativní vývoj školství vysokého (Jeljutin, 1984/85, s. 434). Je proto logické, že určujícím směrem se stává zkvalitňování vědecké i technické úrovně výuky, její mnohostranější a účinnější spolupráce s výrobou, vědou i s dalšími oblastmi společenské praxe, a je současně zřejmé, že studentská vědecká aktivita má před sebou náročné úkoly.

Jak bylo zčásti naznačeno, komsomolci se spolupodílejí i na řízení NIRS. Na úrovni katedry je odpovědným činitelem vedoucí katedry, na úrovni fakulty řídí NIRS děkan prostednictvím rady pro vědeckovýzkumnou práci, pomocného orgánu pro organizační a metodické otázky (zabezpečuje např. speciální přípravné kurzy pro vedoucí kroužků). Koncepční problematikou se zabývá celostátní orgán — Všesvazová rada pro vědeckovýzkumnou práci, vedená Všesvazovým ministerstvem vysokého a středního odborného školství a spolupracující s ústředním orgánem Komsomolu a odborové organizace.

Různé organizační formy studentské vědecké práce umožňují diferencované začlenění mládeže s ohledem na její vzdělanostní úroveň, míru zkušeností, charakter a složitost úkolu, aspirace osobní či kolektivní apod. Za součást NIRS jsou považovány i prvky tzv. povinného vyučování, tj. seminární, ročníkové a diplomové práce, laborování, které doplňují studentské vědecké expedice a na vysokých školách technického typu zvláště součást odborných předmětů, nazývaná studijně vědecká práce, uplatňující se jako pokračování povinných laboratorních cvičení s důrazem kla-

deným na cvičení experimentálního charakteru. Pedagogicky velmi účinné a společensky prospěšné se ukazují studentské projekty, z nichž nejzdařilejší jsou na soutěžních přehlídkách doporučovány k zavádění do praxe. Jestliže v r. 1970 dosahoval počet 48 500, pak o 5 let později můžeme hovořit o bezmála 73 000 pracích (Morkes, 1979, s. 79).

K nejpobulárnějším a nejzákladnějším formám náleží studentské vědecké kroužky, zejména na lékařských, uměnovědních fakultách a pedagogických institutech. Výsledky jejich aktivity jsou prezentovány v podobě referátů, exponátů, vědeckých statí a přednášek. Na technických vysokých školách zůstává hlavním organizačním prvkem NIRS práce studentských konstrukčních kanceláří (SKK). První z nich vznikají již ve 40. letech, další dvě desetiletí přinášejí jejich početní růst a dnes jsou považovány za nejprogresivnější cestu propojování výuky s praxí po stránce konstrukční, technologické, projekční, výzkumné a jsou budovány jako studentské vědeckovýzkumné instituty (nejnověji se setkáváme s názvem studentské vědecké sekce). Po stránce organizační zůstávají součástí vysoké školy, ponechávají si statut studentské organizace, která na podkladě vnitřoškolních objednávek řeší zadanou problematiku mimo vyučovací dobu. V současné době fungují na 420 vysokých školách a pod vedením pedagogických a vědeckých pracovníků v nich rozvíjí své schopnosti na 100 000 posluchačů (Krutov, 1983, s. 41).

Čím se odlišuje práce ve SK od jiných způsobů začlenění od vědecké práce? Především tím, že dává možnost poznávat a překonávat úskalí jednotlivých etap výzkumné činnosti — přípravu, realizační i aplikační (je vyžadováno i publikování výsledků v tisku). Neméně pozitivní stránkou je získání zkušeností z činnosti složitěho organismu tvůrčího kolektivu a výrazná hospodářská efektivita realizovaných projektů. Tak například roční objem prací SKK činil v jedenácté pětiletce asi 30 miliónů rublů, vysokoškoláci získali za toto období — jako jediní autoři nebo spoluautoři — na 2 130 autorských osvědčení, více než 8,5 tisíce prací bylo publikováno. Nedílnou součástí činnosti studentských kanceláří je propagace a pomoc středním školám na úrovni vedení technických kroužků a lektorské činnosti.

Výraznou hodnotící i motivační funkci sehrává organizování akcí hromadného charakteru, k nimž můžeme zařadit oborové semináře, konference, výstavy prací a olympiády. Největšímu zájmu se v posledních letech těšila všesvazová soutěž v oblasti společenských věd nebo celostátní olympiáda „Student a vědeckotechnický pokrok“. Prakticky na všech vysokých školách organizují komsomolské rady studentské vědecké konference, jež jsou specializovány či věnovány mezioborovému pohledu na vybraný úsek skutečnosti.

Plánovitě začleňování vědeckovýzkumné práce do procesu přípravy odborníka, organizování interdisciplinárních výzkumných kolektivů, hledání nových progresivních forem patří k typickým znakům sovětského systému studentské vědecké a výzkumné činnosti.

Vysoké školy v Československu začínají systematicky rozvíjet tuto oblast po r. 1948, v rámci socialistické školské soustavy. První poválečné desetiletí je obdobím hledání a postupného formování organizačního rámce studentské vědecké činnosti (SVČ), upřesňováním jejího místa v systému

vysokoškolského studia i podílu škol a Československého svazu mládeže na řízení a realizaci. Jsou ustanoveny základní organizační formy SVC: studentské vědecké kroužky (1952), fakultní vědecké konference (šk. r. 1953/54) a celostátní studentské vědecké konference (šk. r. 1975/58). Vzniká tak dvoukolový organizační systém, jež potvrzuje celostátní porada o studentské vědecké činnosti, konaná v říjnu 1957. Dopracováním jejich závěrů se staly Směrnice o rozvoji samostatné vědecké činnosti studentů vysokých škol, které zakotvují SVC jako organickou součást práce vysokých škol, určují zásady účasti ČSM a zřizují Rady studentských vědeckých kroužků, společný orgán děkana a fakultních (celoškolských výborů) SSM.

60. léta započíná hodnocení studentské vědecké činnosti ÚV KSC (1961) a označuje ji jako významný krok při rozvoji zájmové činnosti vysokoškolských organizací ČSM. Vyslovil dále požadavek zdokonalování výchovy vědeckých talentů, což je oblast, na niž se soustřeďuje pozornost vysokoškolských pedagogů v následujících letech. Vysokoškolský zákon z r. 1966 a příslušné směrnice ministerstva školství (1964, 1965) doporučují zařazovat do této nadstavbové části SVC, na rozdíl od studentských vědeckých kroužků, jen nejlepší posluchače, kteří budou studovat a vědecky pracovat podle speciálních plánů. Úspěšně se rozvíjející vědecká aktivita je koncem 60. let poznamenána společenskopolitickou krizí a na většině vysokých škol prakticky zaniká.

Na počátku 70. let se stávají iniciátory a realizátory vědecké činnosti sami posluchači. Za pomoci stranických orgánů i nově vzniklého Socialistického svazu mládeže obnovují tradici vysokoškolských soutěží, navazují spolupráci s ČSAV, SAV, ČsVTS, Literárním fondem a uvádějí v život novou formu významného politickovýchovného dosahu — tématické soutěže. Odrazem zapojování stále většího počtu studentů do procesu komplexní racionalizace v našich závodech, institucích i organizacích se stává doplnění názvu na studentskou vědeckou a odbornou činnost (SVOČ). V tomto období sledujeme nebývalé rozšíření SVOČ: v r. 1972 se na vysokých školách v ČSR do ní zapojilo 7 %, v následujícím roce už dvojnásobek a v r. 1973/74 16,2 % studentů (Samek, 1979, s. 21). Vedle tradičních forem je tvůrčí aktivizace posluchačů součástí řady jiných akcí SSM, ať už v rámci Zenitu, Reflektoru mladých, Radách mladých odborníků nebo řešitelských kolektivů a komplexních racionalizačních brigád apod.

Měnící se podmínky společenského a hospodářského života se promítly do obsahové, organizační i metodické přestavby československé výchovně vzdělávací soustavy. Působnost nového zákona o vysokých školách, uvedení do života Souboru opatření na zdokonalování soustavy plánovité řízení ovlivňují i postavení SVOČ. Vysokoškolský zákon z r. 1980 vytváří předpoklady pro široké zapojení posluchačů do řešení úkolů vědeckovýzkumného charakteru a kodifikuje současně povinnost vysokoškolských učitelů vést posluchače k samostatné práci. Poprvé je v něm zformulována zásada spolupráce vysokých škol s praxí jako jedné ze základních povinností vědeckovýzkumných a výrobních organizací.

Je třeba zdůraznit, že růst kvantitativních ukazatelů (ve šk. r. 1982/83 zapojeno 22,8 % — údaj získaný na Československém ústředí vysokoškolských škol) není považován za rozhodující, poněvadž je limitován prostoty, materiálně technickým a kádrovým zabezpečením vysokých škol. V posled-

ních 4 letech se pozornost soustředila na zvyšování kvality, kterou příznivě ovlivnilo dosažení následujících faktorů:

- uplatňování přechodu studentů od nižších forem SVOČ k vyšším;
 - k tomu přispívá širší zapojení posluchačů 1. a 2. ročníků do tématických soutěží, které jsou vhodnou metodologickou přípravou na zpracování odborného tématu;
 - organizování tzv. katedrových kol příznivě ovlivnilo kvalitativní úroveň prací ve vyšších soutěžních kolech;
 - růst účasti studentů na vedlejší hospodářské činnosti a na řešení aktuálních problémů praxe;
 - organizovalo se více dlouhodobých a kolektivních výzkumů za využití moderní výpočetní techniky a progresivních metod vědecké práce;
 - práce SVOČ jsou úžeji propojeny s výzkumnými plány kateder.
- Naznačené trendy jsou považovány za nosné i pro následující léta.

Studentské vědecké hnutí v Polské lidové republice se v období po 2. světové válce vyvíjí v několika etapách, které jsou podmíněny společenskou, politickou i hospodářskou situací země. V první etapě, zahrnující 40. léta, se úsilí soustřeďuje na obnovu studentských vědeckých kroužků, které zůstávají, podobně jako v meziválečném období, v podstatě autonomními organizacemi. Následující období je v r. 1950 započato vznikem „Společnosti polských studentů“. Organizační struktura je doplněna specializovanými vědeckými kroužky (kółka przedmiotowe), které jsou však jen formálně řízeny studenty, ve skutečnosti podléhají katedrám. Tato nepříznivá situace vede k téměř úplnému zániku organizované vědecké aktivity (Dziechaciarsz, 1979).

Na konci 50. let — a současně na počátku třetí etapy — nastupuje upevnění pozice a významu mládežnických organizací. Při společnosti polských studentů je zřízena vědecká komise, jejíž oddělení pracují na všech vysokých školách. V této době mimo jiné vznikají tzv. výzkumné tábory (obozy naukowe), populární do dnešních dnů. Organizace mládeže přebírají patronát nad studentskými vědeckými kroužky, které se zabývají řešením zvolené problematiky v době mimo vyučování. Dochází však k druhému extrému, podstatně se snižuje vliv školy na zabezpečování práce kroužků, které je závislé jen na dobré vůli vysokoškolských učitelů. Nastalá situace vyžaduje řešení. Objevuje se na počátku 70. let v souvislosti s přijetím „Programu aktivizace účasti studentů ve výchovně vzdělávacím procesu a ve výzkumné práci“, přijatý jako společný dokument Socialistického svazu polských studentů a Ministerstva vědy, vysokého školství a techniky v r. 1973. Program ukládal vysokým školám povinnost podporovat studentské vědecké kroužky po stránce vědecké, organizační i finanční, stimulačním činitelem pro studenty se stalo započítávání účasti na prázdninových vědeckých táborech do plnění povinnosti ročníkových prací.

V r. 1974 se sešel Kongres studentského hnutí, který poukázal na nezbytnost intenzivnějšího a širšího řešení společensky závažných úkolů a vytýčil hlavní směry výzkumné činnosti. Byl zde přijat rovněž vzor statutu studentského vědeckého kroužku, základní organizační formy, jehož zaměření spočívá v sebevzdělávací, vědecké a popularizační aktivitě. Po stránce organizační mohou být vedeny radami kroužků, koordinačními výbory (např. koordinační výbor kroužků pedagogů) a koordinačními problémový-

mi skupinami. Další nejrozšířenější forma — vědeckovýzkumné tábory probíhají převážně v letních měsících, po dohodě s konkrétní administrativní nebo hospodářskou jednotkou (Sadkowski, 1976, s. 87) a jsou převážně zaměřeny na shromáždování empirického materiálu, případně na jeho vstupní zpracování. Mládežnická organizace každoročně určuje ideově výchovnou orientaci táborů a sleduje jejich podíl na řešení problematiky vlastního regionu. Prezentování výsledků práce kroužků a táborů probíhá nejčastěji na vědeckých seminářích, také však na sympóziích, konferencích a sjezdech, jichž se mohou zúčastnit rovněž mladí učitelé, a bývá spojeno s konkursem na nejlepší práci, někdy i na nejlepšího diskutéra.

V r. 1976 bylo ve Varšavě, později v Katovicích a Lodži, založeno Centrum studentského vědeckého hnutí jako státní organizační jednotka pro rozvoj studentské vědecké činnosti posluchačů a mladých vědeckých pracovníků a pro kordinaci prací realizovaných na zakázku státních organizací a zestátněného sektoru národního hospodářství. Pozitivně lze ocenit založení celostátního časopisu „Problemy Studenckiego Ruchu Naukowego“ (přestává vycházet v r. 1980), pokoušejícího se plnit roli organizátora diskuse nad formami a směry studentské vědy na pozadí vývojových proměn školy i vědeckého bádání a současně prezentéra úspěšných soutěžních prací. Pokud se nám podařilo zjistit, byl jediným periodikem v socialistických zemích, který se speciálně zaměřoval na otázky zapojování posluchačů do vědecké práce.

Kritický pohled na přetrvávající nedostatky poskytlo jednání 2. kongresu studentské vědecké činnosti v r. 1979 i diskuse zainteresovaných stran na stránkách výše uvedeného časopisu a v časopisech „Student“ a „Itd“. Bylo konstatováno, že růst počtu studentských vědeckých kroužků ještě nesvědčí o jejich kvalitě, že poměrně velké procento členů charakterizuje pasivní a epizodická účast v práci a také propojení magisterských prací s tématickým zaměřením kroužků nedosahuje patřičné úrovně. Stejně tak vztah učitelů k vědecké práci studentů nebyl vyhovující, mnozí z nich už předem dávali najevo pochybnosti o přínosu studentské spolupráce, letní výzkumné tábory byly v mnohých případech považovány za vhodný způsob, jak se zúčastnit atraktivního domácího a zahraničního zájezdu. Závěry kongresu se odrazily v nařízení ministerstva, ve kterém je výrazně podtrženo skutečné poslání tohoto prvku vysokoškolské výchovy a vzdělání (Zarządzenie nr 38 Ministerstwa Nauki, Szkolnictwa Wyzszego i Techniki, 1979).

Ukazuje se, že také ve studentském vědeckém hnutí v Polsku má místo stálý proces změn. Na přelomu 70. a 80. let se na jeho rozsahu i kvalitě negativně odrazila společenská krize státu, v současném období se však před ním otevírají možnosti opětového rozvoje v souvislosti s postupnou realizací nového vysokoškolského zákona z r. 1982 a jeho očekávanou novelizací v r. 1985.

Značný důraz na to, aby se samostatná vědecká práce vysokoškoláku stala principem výuky a její organickou součástí, se klade v systému vysokoškolského studia v *Německé demokratické republice*. V závislosti na ročníku je uplatňována zásada postupného včleňování studentů do vědeckého života škol, sekcí a pracovních skupin. V minulých letech se vysokoškolská pedagogika NDR zvláště podrobně zabývala otázkami jednotnosti

a diferencovanosti výchovně vzdělávacího procesu, neboť tento faktor zabezpečuje nejen kvalitní přípravu k profesionální činnosti, ale také účinnější rozvoj intelektuálních a morálních předpokladů.

K základním formám vědeckovýzkumné činnosti studentů je možno zařadit studentské vědecké kroužky a konference, činnost mládežnických řešitelských kolektivů nebo konstrukčních a racionalizačních kanceláří. Prameny uvádějí, že např. v r. 1972/73 se zúčastnilo studentských vědeckých soutěží 51 000 studentů a z toho 30 000 bylo členy 1 038 větších řešitelských kolektivů (Böhme, 1975, s. 38). Přehledky výsledků vědecké práce univerzit a dalších vysokých škol a zejména pak 8. ústřední přehlídka prací studentů a mladých vědeckých pracovníků, zorganizovaná v r. 1982 v Lipsku, se vši názorností prokázaly, jak velký vklad přinášejí studentské kolektivy k urychlení vědeckotechnického pokroku.

Z řady základních dokumentů, vážících se ke strategii rozvoje studentské vědecké práce, je třeba jmenovat program strany přijatý na 9. sjezdu SDSN v r. 1976 a usnesení politbyra ÚV Sjednocené dělnické strany Německa z 1980, v němž se uvádí, že věda a vzdělání se mění v prvořadý faktor politických, sociálních a kulturních proměn socialistické společnosti. Jde o to, studium jako produktivní fázi dále zdokonalovat, což především znamená zvyšovat osobní zodpovědnost studentů za studium a zajišťovat jejich připravenost a schopnost samostatné vědecké práce (Aufgaben der Universitäten und Hochschulen in der entwickelten sozialistischen Gesellschaft, 1980, s. 129).

Významným garantem rozvoje samostatné práce na vysokých školách NDR je mládežnická organizace FDJ. Z průběhu 5. vysokoškolské konference FDJ, která bezprostředně reagovala na usnesení centrálního stranického orgánu z r. 1980, byly pro oblast vysokých škol formulovány tyto úkoly:

— diferencovaně využívat všechny možnosti pro rozvoj samostatné vědecké práce ve výuce i v rámci volného času;

— metodologické přístupy a výsledky výzkumů zařazovat přímo do vyučování;

— vyčlenit 10—15 % vyučovacích hodin pro rozvoj vědeckých zájmů, přitom využívat výběrových a speciálních přednášek nejlepších učitelů a vědců, odborníků z průmyslu, zemědělství i kulturních zařízení;

— zkvalitňovat obsah a organizaci studia.

Reorganizace výuky v r. 1982/83 vyšla vstříc kladeným požadavkům. Zvýšil se počet fakultativních zaměstnání a speciálních seminářů, větší časový prostor byl poskytnut individuální a kolektivní tvůrčí práci. Snaha zvýšit efektivnost výuky i vědy na vysokých školách cestou centralizace řízení a zdokonalení informační a dokumentační činnosti vedla v r. 1981 ke zřízení Ústředního institutu vysokého školství.

Příprava posluchačů vysokých škol je v *Bulharské lidové republice* považována za jeden ze základních činitelů, který pozitivně ovlivňuje přípravu budoucího specialisty, nezávisle na tom, v jaké oblasti společenské praxe bude působit. Dává rovněž možnosti objektivního, přirozeného a cílevědomého výběru studentů, kteří mají nezbytné předpoklady k dalšímu prohlubování vědeckých poznatků a přeměně vědecké práce ve svou profesi. Projekt systému technické a vědecké tvorby posluchačů, jeho vede-

ní, plánování, financování byl vypracován v r. 1972. Na jeho základě pracují organizace dimitrovského komunistického svazu mládeže pod vedením Rady studentů a mladých vědeckých pracovníků. Tento orgán je v úzkém spojení s Komisí vědy, technického pokroku a vysokého školství, zvláště pokud se týká vědecko-metodického vedení (Todorov, 1976, s. 92).

Ve stávající struktuře tvoří základní organizační jednotku kluby studentů a mladých vědeckých pracovníků, které rozvíjejí svoji činnost ve třech základních směrech:

- vědeckotechnické přípravy (rozšiřování obecných a speciálních znalostí a návyků) v prvních dvou ročnících;

- vědeckotechnické propagandy a agitace (ve spolupráci s uvedenými formami jsou organizována informační byra, bulletiny, sborníky a periodické výstavy);

- vědeckotechnické tvořivosti (činnost ve vyučování, zakládání studentských vědeckých kroužků, řešitelských kolektivů, konstrukčních kanceláří a klubů).

V první polovině 80. let bylo v BLR ukončeno politicko-organizační a teoretické rozpracování přestavby vysoké školy. Na řadě je dlouhodobá etapa praktického zavádění třístupňového systému vysokoškolského vzdělání, to znamená realizace tak složitých otázek jako je vztah všeobecné, odborné a speciální přípravy, způsob hodnocení, ukončování jednotlivých stupňů, organizace výuky na třetím stupni, který má mít dynamický a individualizovaný charakter (podrobně viz Fol, 1985, s. 19—24).

V zájmu rozšiřování prostoru pro samostatnou tvůrčí práci bude od školního roku 1985—1986 snížen počet vyučovacích hodin v týdnu podle stupně výuky a druhu specializace (první stupeň 36 hodin týdně, druhý 32 až 34 hodin). V učebních plánech jsou zaváděny disciplíny, seznamující se základními metodami vědeckého výzkumu a s jejich praktickým využitím, vědeckovýzkumná práce se stává povinným prvkem vyučovacího procesu.

V *Maďarské lidové republice* se formuje hnutí studentských vědeckých kroužků v polovině 50. let, od r. 1955 fungují celostátní soutěžní kola, která organizuje ústřední výbor Komunistického svazu mládeže a odpovídající ministerstva ve dvouletých intervalech. Podle údajů ministerstva školství MLR pracuje v kroužcích asi 25—30 % vysokoškolské mládeže a každoročně vzniká průměrně 1300—1500 prací (Kahulits, 1978, s. 108). V roce 1970 je v Maďarsku zaveden systém stipendií pro zvýšení vědecké kvalifikace. I když se vztahuje na absolventy vysokých škol, je možné ho chápat jako organickou součást výchovy a stimulace posluchačů k vědecké práci. Mnoho tamnějších vynikajících vědců začalo rozvíjet své odborné zájmy v tzv. kolegiích, historicky vzniklém typu koleje, které jsou pro nadané studenty nejen bydlištěm, ale i doplňujícím zdrojem poznání s povinou účastí ve vědeckém zkoumání. K proslulým institucím tohoto typu patří kolegium Ference Mora univerzity v Seredi nebo kolegium Loranda Etvéze při budapeštské univerzitě.

Od r. 1980 se v Maďarsku intenzívně pracuje na obsahové modernizaci vysokých škol (první etapa). Pro zajímavost dodejme, že jednou z podstatných změn, které doporučuje komise při Akademii věd, je zavádění matematiky do učebních plánů i těch směrů, ve kterých se dříve neobjevovala. Vychází se přitom z předpokladu, že využívání matematických metod

se vbrzku stane nezbytné ve společenských, uměleckých směrech i ve všech oblastech praktického života. Podstata těchto záměrů netkví v příležitostné aplikaci některých prvků matematiky, ale spočívá především ve vytváření schopností myslet matematickými kategoriemi, ve zdokonalování technické kultury členů společnosti, tak neodmyslitelné od postupu současné civilizace vpřed, tak těsně spojené s přípravou absolventů vysokých škol.

V proudu vysokého školství v *Rumunské socialistické republice* se usku-tečňuje příprava studentů v oblasti vědeckovýzkumné práce v souladu s přijatou koncepcí, ve které je vědecká práce posluchačů chápána jako nezbytná podmínka překonávání prostě informačně zaměřeného vzdělání. Samostatná tvořivá práce dává osvojování informací metodologický smysl, poněvadž studenti poznávají vědu nejen jako konečný produkt učebního předmětu, ale jako složitý procesuální jev. Po roce 1977 byla rozšířena účast posluchačů vyšších ročníků na řešení státních plánů ve spolupráci s kolektivy učitelů, se specialisty výrobních, vědeckých a projekčních jednotek. Tímto způsobem pracují 4. a 5. ročníky tři až čtyři měsíce v rámci komplexní a souvislé praxe.

Z roku na rok se zdokonalují formy včleňování vysokoškolské mládeže do vědecké práce v *Mongolské lidové republice*. V r. 1980 byly přijaty zásadní dokumenty k další optimalizaci vědeckovýzkumné práce a k jejímu využití v praxi a o dva roky později je dále prohloubil a specifikoval Zákon o národním vzdělání. Kladou na vedoucí kádry a vůbec všechny učitele vysokých škol zvýšenou odpovědnost za aktuálnost a vysokou úroveň vědecké činnosti, za širší uplatňování problémového vyučování a moderní didaktické techniky. Studentská vědecká činnost je v Mongolsku v popředí zájmu — podle údajů ministerstva školství pracovalo ve školním roce 1983/84 ve vědeckých kroužcích 40 % vysokoškoláků (Sereenengijn, 1985, s. 61). Organizační struktura vychází ze vzoru sovětského školství. Mnohé vysoké školy rozpracovaly a uvádějí v život komplexní plán studentské vědecké činnosti, na jehož základě dochází od prvního ročníku k organickému propojování pedagogického procesu s vědeckovýzkumnými prvky různé úrovně, od prohlubování znalostí přes osvojování metodiky vědecké a experimentální práce až k plnění samostatných výzkumů na konkrétní téma.

V *Kubánské republice* se setkáváme s prvními úvahami o nutnosti stimulace tvůrčího myšlení vysokoškolské mládeže ve spojitosti s přijetím zákona o univerzitní reformě v r. 1962. V posledních deseti letech se dočkaly širokého praktického uplatnění. Předpoklady k tomu vytvořila nová struktura specializací, vybudování národního systému vysokých škol i zřízení Ministerstva vysokého školství v r. 1976. Ve srovnání s uvedeným rokem se počet učitelů zapojených do vědeckovýzkumné práce v r. 1983 více než zdvojnásobil. Tak značný kvantitativní skok ve značné míře ovlivnil jak kvalitu odborné výchovy studentů, tak vzrůst podílu vysokých škol na sociálním a ekonomickém rozvoji země.

Studentská vědecká činnost na Kubě se vyvíjí rychlým tempem i zásluhou péče, kterou jí věnuje Federace univerzitních studentů. V roce 1980 se do soutěže zapojilo 40 % studentů vyšších ročníků. Hodnotící zprávy uvádějí, že z předložených prací se 30 % vztahovalo k zemědělství, 29 %

k průmyslu, 7 % z nich řešilo problematiku cukrovarnictví, 13 % vzniklo ve společenskovědních disciplínách a 10 % se zabývalo otázkami spojenými s didaktikou a výchovou na školách. Fakultní konference se pořádají od r. 1972 a v celostátním měřítku se uskutečňují soutěže jedenkrát za dva roky v sekcích technických, přírodovědných, matematických, společenskovědních, dále v lékařských, zemědělských a pedagogických. Vlastní iniciativu a tvůrčí vklad mohou kubánští studenti uplatňovat — kromě přípravy ročníkových a diplomových prací nebo projektů — ve studentských vědeckých skupinách, směřujících k hromadnému rozšíření, či v rámci hnutí studentů-stážistů, které se soustřeďuje kolem studentských technických kanceláří.

K hlavním rozvojovým tendencím se řadí úsilí o těsnější propojování vědeckých výzkumů s řešením praktických úkolů a o co nejučinnější využití potenciálu vysokých škol v jednotlivých částech republiky. K dosažení těchto cílů mají přispívat i zavedené finanční mechanismy a přetváření některých školských zařízení v moderní výzkumné komplexy, které bezprostředně spolupracují s nejdůležitějšími hospodářskými jednotkami.

Důležitým projevem mezinárodní ekonomické integrace socialistických zemí tvoří společná setkání účastníků studentské vědecké činnosti v rámci RVHP. Mezinárodní konference, konference družebních škol, realizace vědeckých seminářů a sympózií nebo výměna studentských vědeckých kroužků přináší efekt nejen pro odbornou přípravu a předávání zkušeností, ale i pro upevňování politických, profesionálních a kulturních vztahů mezi mládeží jednotlivých zemí. Spolupráce je organizována sekretariáty centrálních orgánů svazů mládeže na základě principu proporcionality. V Československu mají dlouholetou tradici mezinárodní soutěže v lékařství a ekonomických disciplínách (za 11 let trvání mezinárodních konkursů na Vysoké škole ekonomické v Bratislavě se jich zúčastnilo 2 395 posluchačů a učitelů z více než 40 škol), na ně navázaly konkursy na úseku tvorby a ochrany životního prostředí a metalurgie. Garantem přehlídek ze společenskovědních oborů se stal Sovětský svaz a Bulharsko pořádá soutěže v oblasti potravinářství, zemědělství, lesnictví a v dřevařských oborech.

V našem článku jsme v základních rysech načrtli, nakolik to dovolila i přístupnost materiálů, převážně normativní charakteristiku organizace a fungování studentské vědecké činnosti v rámci některých zemí socialistického tábora. I když organizační plán ještě automaticky nevytváří dokonalé fungování roviny realizační, přesto však je důležitým východiskem i opěrným bodem k dosažení tohoto stavu. Po stránce organizačních forem zapojování posluchačů do vědecké práce — což je společným cílem i úkolem vysokých škol i mládežnických organizací — můžeme na socialistických vysokých školách vystihnout tři základní roviny:

1. Prvky vědeckovýzkumné činnosti jako součást výchovně vzdělávacího procesu (aktivizace tradičních forem vyučování, realizace diplomových prací a projektů, vědecké semináře, speciální metodologické kursy apod.) přispívají k jeho aktivizaci, intenzifikaci a zmodernizování.
2. Mimovyučovací formy studentské vědecké činnosti (studentské vědecké kroužky, konstrukční kanceláře, řešitelské kolektivy apod.) se

ukazují nejprogressivnější formou při spojování teorie s praxí, při řešení některých úkolů průmyslu, vědy a kultury.

3. Jako zvláštní typ vyčleníme akce masového charakteru — i když je lze chápat i jako součást předcházejících rovin (konkursy, studentské vědecké konference, olympiády, soutěžní přehlídky výrobků apod.), které zaujaly pevné místo v rozvoji stimulace posluchačů, ve zdokonalování prezentace výsledků i celkové organizace.

Naznačené roviny vytvářejí systém, který umožňuje, aby každý student prošel školou samostatně tvůrčí práce, a napomáhá uvádět do souladu na jedné straně potřebu masového vzdělání s potřebou, na straně druhé, zabezpečovat a posilovat individuální přístup.

Z našeho výkladu je patrné, že studentská vědecká činnost je ve všech socialistických zemích považována za důležitý nástroj vědeckotechnického rozvoje, poněvadž podstatně zkvalitňuje přípravu budoucích odborníků, a to cestou prohlubování znalostí, formování dovedností, návyků a schopností. Jejich spojováním s praktickou činností přispívá k vytváření společensky a ekonomicky závažných hodnot, pozitivně ovlivňuje vztah posluchačů k vybrané profesi i celkovou morální úroveň osobnosti. Stručně vyjádřeno, přispívá ke zdokonalování a propojování základních úseků práce vysokých škol — vědy, vzdělání a výchovy.

LITERATURA

- AUFGABEN der Universitäten und Hochschulen in der entwickelten sozialistischen Gesellschaft. In: Das Hochschulwesen, č. 5, 1980, s. 125—133.
- BÖHME, H. J.: Die Organisation der wissenschaftlichen Forschungsarbeit und die Verwirklichung der Einheit von Lehre und Forschung an den Universitäten und Hochschulen der DDR. In: Das Hochschulwesen, č. 2, 1975, s. 34—40.
- DZIECHCIARZ, J., GODUŁA, J.: Studencki ruch naukowy. Warszawa 1979.
- FOL, A.: O perestrojke sistema viššego obrazovanija v NRB. In: Sovremennaja viššaja škola, č. 2, 1985, s. 19—24.
- JELJUTIN, V. P.: Sovětské vysoké školy v současném období. In: Vysoká škola, č. 10, 1984/85, s. 433—443.
- KAHULITS, L.: Formy priobščeniya studentov k samostojatel'noj naučnoj rabote v Vengrii. In: Sovremennaja viššaja škola, č. 2, 1978, s. 107—112.
- KRUTOV, V. A.: Studenčeskoje bjuro — važnyj faktor povyšeniya kačestva podgotovki specialistov. In: Sovremennaja viššaja škola, č. 4, 1983, s. 37—53.
- MORKES, F., LABOUDEK, V.: Zkušeniosti Komsomolu z vědeckovýzkumné práce studentů. In: Impuls, č. 1, 1979, s. 77—85.
- PEREZ, R. C.: Naučno-issledovatel'skaja rabota i proizvodstvennaja praktika studentov i jich sojuz s učebno-vospitateľnym processom. In: Sovremennaja viššaja škola, č. 4, 1983, s. 31—36.
- SAMEK, J.: Studentská vědecká odborná činnost — součást komunistické výchovy. In: Vysoká škola, č. 6, s. 278—284.
- SADKOWSKI, Z.: Rola obozów naukowo-badawczych w pracy koła naukowego. In: Życie Szkoły Wyższej, č. 10, 1976, s. 87—92.
- SEREENENGIJN, G.: Zadači vuzov MNR po soveršenstvovaniju podgotovki i idejno-političeskogo vospitanija studentov i molodych naučnyh kadrov. In: Sovremennaja viššaja škola, č. 2, 1985, s. 59—63.
- TODOROV, G.: Issledovatel'skaja rabota bolgarskich vuzov. In: Vestnik viššej školy, č. 5, 1976, s. 92—93.

НАУЧНО-ИССЛЕДОВАТЕЛЬСКАЯ РАБОТА СТУДЕНТОВ В ВУЗАХ СОЦИАЛИСТИЧЕСКИХ СТРАН

В настоящей статье сделана попытка осветить факты, тенденции и проблемы связанные с развитием системы научно-исследовательской деятельности в социалистических странах (СССР, ЧССР, ПНР, ГДР, НРБ, ВНР, РСР, Кубы, МНР) в контексте совершенствования высшего образования.

WISSENSCHAFTLICHE TÄTIGKEIT DER HOCHSCHULSTUDENTEN IN DEN SOZIALISTISCHEN LÄNDERN

Der Artikel analysiert die charakteristischen Seiten, Tendenzen und Probleme der Entwicklung der wissenschaftlichen und Fachtätigkeit der Hochschulstudenten in den sozialistischen Ländern (UDSSR, Tschechoslowakei, Polen, NDR, Ungarn, Kuba, Mongolien), und zwar im Kontext der Entwicklungsänderungen der Universitäten und Hochschulen der Gegenwart.